

s hogy buzdítottad tenfiad, bár tétovázott,
 még tizenhat tavaszt sem ért meg, jól tudom?
 Antilokhosz, kiáltottad, az én fiam vagy!
 Antilokhosz, kiáltottad, szégyent ne hozz rám!
 s a fürgelábú, szép gyerek, mindig mosolygós,
 csillogó szemmel nézett rád, s elindult,
 pont a szívébe szállt a nyíl, egy nyikkanás se
 annyit se szólt, ez szép, könnyű halál, ugye
 nincs kín, nyavalygás, azt hiszem
 az istenek őt is szerették, lelke, mondod
 leszáll az aszfodélosz szép mezőkre – önámítás,
 agyad ködképei ezek, jó Nesztorom,
 de hidd, ha jólesik, ha ennyi elég neked –
 előtte állt még a világ, a csúf, a szép,
 a tágas tenger, zöldellő mezők, a bércek
 miket nem fog már megmászni, s bizony
 már nem lesz barátja senkinek, még meg se tanult
 kéjtől vonítani, a föld alá kaparjuk
 s friss fiúteste szétrohad –
 se baj, csinálsz majd másikat, mi az neked,
 elég facér néember liheg, magodra várva,
 hiszen király vagy Nesztorom,
 balkézről is jó parti egyeseknek,
 s majd jótét pásztorok fölnevelik, mint ezt is –
 szegény gyerek, mondhatjuk, így vagy úgy,
 de hős volt –
 most büszke vagy Nesztor fiadra, mi?

Nagy Árpád Miklós

CLASSICA HUNGARICA (II)

A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményének története a kezdetektől 1929-ig

1908–1914: ár és apály

A következő évek főszereplői ugyanebből a körből kerültek ki, a szereposztás azonban meglepő. A szakértő tudós helyét ugyanis elsősorban maga Arndt tölti be, aki egyúttal a legfontosabb eladó, illetve közvetítő is, a Múzeum informális ügynöke.⁷⁶ A Múzeum vezetéséről lesújtóan vélekedő Hekler neve ebben az időszakban csupán elvétve fordul elő a múzeumi iratokban.⁷⁷ A szerzeményezési ügyek elintézése és a szükséges pénz biztosítása Kammerer buzgalmán múlt, a vásárlások hordereje pedig általában kisebb volt

annál, hogysen minisztériumi segítségre lett volna szükség. A szobrokért elvben felelős Wollanka József műtörténész,⁷⁸ „az antik szoborgyűjtemény vezetésével megbízott segédőr” gyűjteménygyarapítási ténykedése főleg abból állt, hogy Arndt adatait magyarra fordítva és okvetetlenkedő megjegyzésekkel fűszerezve elkészítette (olykor káprázatos pongyolasággal)⁷⁹ a fölterjesztések első, Kammerer által rendre átváltott vázlatát.

Arndt tanácsadói tevékenységének első nyoma egyidejű gyűjteményének megvásárlásával. Mindössze egy héttel a szerződés aláírása után R. Serrure párizsi kereskedő egy peplosos nőalak torzóját kínálja eladásra – Arndt tanácsára, mivelhogy a darab közeli rokona a Múzeum újonnan szerzett egyik szobrának.⁸⁰ Az eset pontosan mutatja a korszak vételi ügyeinek szkhémáját: Arndt, a Múzeum antik szobrainak messze legjobb ismerője, aki még az eladásuk után is sajátjainak érezte darabjait,⁸¹ tudományos és múzeumi szempontok alapján ajánl (olykor nem is a saját tulajdonában lévő) darabokat a gyűjtemény fejlesztésére, vagy akadályozza meg hamisítványok megvételét,⁸² leveleinek leegyszerűsített magyar átiratát terjeszti elő Wollanka, Kammerer pedig saját mérlegelése alapján, a Múzeum gyarapítási keretének terhére hozza meg a minisztériumnak csupán jóváhagyásra fölterjesztett döntését.

Az 1909-es esztendő jórészt az Arndt-márványok ügyeinek intézésével telt (elsősorban is az actiumi relief megsérülése⁸³ nyomán kialakult helyzet novemberig tartó lezárásával),⁸⁴ a következő kettő viszont pontosan megmutatta az Antik Gyűjtemény első korszakának lehetőségeit és korlátait.

Arndt révén 1910-ben négy újabb szobor került a Múzeumba: egy jelentős mű (ún. Isis Pelagia, amelyet korábbi fő megbízójával, a koppenhágai C. Jacobsennel való szakítása után ajánlott fel Budapestnek), valamint három portré.⁸⁵ Néhány héttel később Arndt felkínálja nagy értékű terrakotta-, váza- és bronzgyűjteményét is, ami „kitűnő alapja lenne egy kezdődő antik gyűjteménynek” – ezt viszont Kammerer tüstént elutasítja.⁸⁶ A Szépművészeti Múzeum antik művekkel való koncepciózus gyarapítása ekkor tehát főleg a szenvedélyes gyűjtő,⁸⁷ Arndt szívügye, aki nyíltan föl is ajánlja Kammerernek segítségét egy *Antikensammlung* kialakításában, hiszen most van talán az utolsó esély egy komoly együttes létrehozására.⁸⁸ Kammerer márványszobrok megvásárlására nem sajnálja a pénzt, ám az antik művészet, de még az antik szobrászat ezeken túli területe számára „...a mi gyűjtésünk és megvalósítandó feladatunk körén kívül esik”.⁸⁹ Felfogása a kor átlagának felelt meg, és pontosan tükrözte a magyar múzeumügy korabeli koncepcióját: a szép- és az iparművészet közötti különbség fontosabb az antik művészeti hagyomány egységénél.

1911-ben is fontos darabokkal gyarapodott a Múzeum – újra csak Arndt révén. Ő közvetített a Vienne-i férfitorzó,⁹⁰ valamint a nagyméretű női fej (1912-ben lezáródó) megvásárlásánál, az Euripidés-portré és az Aphrodité-fej pedig közvetlenül tőle került Budapestre.⁹¹ A helyzet furaságát talán a tc. Niobida-fej megszerzésének története szemlélteti a legjobban. A darabot először 1910 őszén említik Arndt és Kammerer levelezésében.⁹² A jelek szerint Arndt figyelt fel rá, az ő feltevése volt, hogy az állítólag ugyancsak Capuából való fej az említett Niobidával azonos oromcsoporthoz tartozott. A fejet Arndt 1911 tavaszán tudta megvenni a Múzeumnak. Bár, mint írta, a darab „nagyon csúf, rossz állapotban van, de régészeti okból mégis feltétlenül meg kell venni”.⁹³

Az Arndt révén megszerzett műveken kívül a gyarapodásnak egyetlen más forrása volt: a müncheni Adolf Preyss gyűjteményének három darabja került Budapestre.⁹⁴ Az aktákból egy felvirágzó múzeum dinamikus, új vezetésének ténykedése látszik kirajzolódni: Preyss az egész, tizennyolc tételből álló szoborgyűjteményt akarta eladni, Wol-

lanka J. helyszíni szemle során választotta ki a művészeti szempontból legértékesebb fenti hármat. A vásárlást tehát akár az ő muzeológiai *aristeiájának* is tekinthetnénk, ha nem szerepelne a kiválasztás tényét rögzítő útijelentésben:⁹⁵ a válogatással Arndt is egyetért – azaz nyilván ő mondta meg Wollankának, mit érdemes megvenni.

E két évben tehát Arndt, közvetve vagy közvetlenül, valamennyi vételben közreműködött! A Múzeum közel ugyanannyi pénzt fordított antik márványok vételére, mint 1908-ban, ennek egy részét, a kormányzati figyelem biztos jeleként, külön miniszteri keretből. Az alapító vásárlást követő években tehát sikerült továbblépni, és jelentős darabokkal bővíteni az antik plasztikai gyűjteményt.

A fenti hármass szereposztás azonban csak ideig-óráig működhetett. Arndt 1910-től többször is összefoglalta az európai műtárgypiac fő jellemzőit: egyre szigorodó kiviteli szabályok, a kontinens nagy múzeumainak visszavonulása, Amerika mindent elsőprőtökeereje, a megszerezhető darabok rohamosan növekvő ára s végül az egyre tökéletesebb hamisítóipar. Bár nyilvánvaló, hogy ebből az összegzésből az ő közvetítői szerepének nélkülözhetetlen volta is kiviláglik, szerepe valóban nélkülözhetetlennek bizonyult. Arndt, aki a jelek szerint becsülettel tudta összeegyeztetni a tudományos tanácsadó és az eladó ellentétes szerepköreit,⁹⁶ lassan belátta, hogy a múzeum nem akar (a gyűjtőkör kiszélesítésében) vagy nem képes (elsősorban hozzáértés, olykor anyagi lehetőségek híján) az általa tanácsolt úton haladni. 1912-től már érezhetően fogyó türelemmel magyarázta, mit miért lenne érdemes megszerezni, 1913-ra pedig gyakorlatilag teljesen visszavonult.⁹⁷

Pedig az általános múzeumi helyzet kedvező volt. Kammerer nagy utat járt be említett 1896-os parlamenti felszólalása óta; s bár még 1910 tavaszán és őszén sem akart hallani Arndt terrakottáinak megvásárlásáról,⁹⁸ két évvel később már meghallotta a nagyszerű gyűjtő és régész figyelmeztetését: „*Gondolja csak meg, szükségük van egy ilyen gyűjteményre; Pesten ugyanis tudomásom szerint el sem tudják képzelni, milyen egy Tanagra.*”⁹⁹ Kammerer miniszteri előterjesztésé¹⁰⁰ fogalmazta Arndt érveit, ügyesen előkészítette a gyűjtemény megszerzésére szolgáló pénzügyi keretet, majd Münchenbe küldte Wollankát. Wollanka háromszor is megnézte a darabokat, majd – lebeszélte Kammerert a vásárlásról. Mint írta, az ár nincs arányban a darabok művészi értékével, bár a gyűjtemény tudományosan jó...

Néhány hónappal később került sor a Wollanka-korszak legnagyobb szabású vállalkozására. 1912 nyarán kalapács alá került Párizsban a főleg szobrokból és görög geometrikus vázákából álló Lambros és Dattari-gyűjtemény. Kammerer felkészült az árverésre, külön keretet kért rá a minisztertől. Felterjesztése világosan mutatja a hivatalnok igazgató szellemi, de legalábbis muzeológiai fejlődését: „*E két gyűjtemény anyagából leginkább az antik bronzok érdekelnek bennünket, mert antik plasztikai gyűjteményünkől ezek még teljesen hiányoznak. Midőn a dr. Arndt-féle antik szoborgyűjtemény megvételére szerencsés voltam engedélyt nyerhetni, az a cél vezérelt, hogy a törvény rendelkezése szerint létesülő nagy gipszöntvény-múzeumunkban alkalom adassék a közönségnek eredeti antik szoborműveknek a gipszöntvényekkel való összehasonlításra, mert ezek hiányában a gipsz-másolatok a kelendő haszonnal nem tanulmányozhatók.*”¹⁰¹ Kammerer elérte, hogy gr. Zichy János miniszter húszezer koronás kerettel kiküldje Wollankát Párizsba. „*Az antik szoborgyűjtemény vezetésével megbízott segédőr*” elment az árverésre, de – az Antik Gyűjtemény későbbi történetében példátlan módon – egyetlen fillért sem vásárolt el. Az indok megint csak

nem a pénzsűke volt. A márványok „...nem voltak elég jók ahhoz, hogy érdemes lett volna bármelyiküket gyűjteményünk számára megvenni. A bronzok között volt néhány határozottan kiváló darab, de éppen ezek oly rossz karban voltak, hogy lemondtam a megszerzésükről”. Útját mégsem tartotta hiábavalónak, mert tájékozódott a párizsi műkereskedelem általános helyzetéről.¹⁰²

Wollanka érvei mindkét alkalommal megtámadhatatlannak látszanak: a darabok művészi színvonala nem éri meg a kért árat. Ez akár a felelős kutató hangja is lehetne – ha nem a tehetségtelenséget álcázná. Wollanka ugyanis az alkalmatlan múzeumi kutató egyik archetipikus kifogása: a *nondum matura est* gögje mögé bújva rendre kitért a vásárlások felelőssége elől.¹⁰³ „Csakis főműveket veszünk”¹⁰⁴ – utasította el valamennyi ajánlatot, ahol nem támaszkodhatott Arndt tudására. A Wollanka-korszak vételi ügyeinek áttekintése ugyanis megdöbbentő képet mutat: minden megvalósult vásárlás Arndt-hoz kapcsolódik. Valahányszor Wollanka volt az egyedüli szakértő, az ügy kudarccal végződött, holott a korábbi antik vásárlások hírére a korszak legjelentősebb műkereskedői (P. Hartwig, W. Helbig, C. és E. Canessa) keresték meg ajánlataikkal a Múzeumot.¹⁰⁵ 1912–1913-ban, tehát Arndt visszavonulása után az Antik Gyűjtemény egyetlen művet sem vásárolt.¹⁰⁶

A szerzeményezési tevékenységnek ez a látványos elsorvadása egyszerre volt ok és következmény, pontosan megmutatja az Antik Gyűjtemény történetének tán leglényegesebb sajátosságát. A gyűjtemény gyarapítását anyagi eszközök birtokában „kívülről” is intézhette egy nem régész, lelkiismeretes hivatalnok (a múzeum igazgatója) és egy koncepciózus, külföldön dolgozó tudós és műkereskedő. Ez azonban csupán ideig-óráig volt elegendő. A megszerzett műalkotások ugyanis nem kerültek be a magyar kultúra áramába. Az 1908-as vásárlás – Hekler A. egyetlen ismeretterjesztő előadásától¹⁰⁷ eltekintve – visszhang nélkül maradt; Wollanka fő (*sit venia verbo*) tudományos teljesítményét, az Arndt-gyűjteményt bemutató, valójában Arndt jegyzeteiből összeállított kiadványt Hekler megsemmisítő bírálata alá vette.¹⁰⁸ 1913-ban megnyílt a márványok Wollankától rendezett és az egyik teremben (Dór Nyaktag) az antik gipszmásolatok függelékékként bezsúfolt kiállítása, amiről Hekler és Bálint A. írt ugyancsak megsemmisítő kritikát.¹⁰⁹ Három hónap múlva a termet be is zárták. Wollanka – valamennyi utódával ellentétben – nem tanított egyetlen, tevékenységének semmiféle kisugárzásáról nem tudunk. Beszédes tény, hogy az Antik Gyűjtemény szájhagyománya egyetlenegy történetet sem őrzött meg róla.

Összegezve tehát: az 1908-as vásárlást lendületes folytatás, majd elsősorban is a hozzáértés, a világos koncepció hiányából fakadó megtorpanás követte. Tudományos munka alig folyt, a kiállítás megbukott. Az élet akkor kezdődött újra, amikor értő kutató került a Múzeumba.

1914–1918: az első aranykor. Hekler Antal múzeumi őr

Hekler Antalt „1914. évi március hó 26.-án... kelt rendeletével mint őri címmel és jelleggel felruházott segédőrt” a Szépművészeti Múzeumhoz rendelte át Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, „és az antik plasztikai osztály vezetői tennivalóinak végzésével bízta meg”. Ezzel egyidejűleg Wollanka Józsefet a Nemzeti Múzeumba osztotta be.¹¹⁰ Az iratok nem árulnak el semmit a személycsere háttéréről, de könnyen lehetséges, hogy a személycsere az 1914 áprilisában hivatalba lépő¹¹¹ új igazgató, Petrovics Elek kezdeményezése volt,¹¹² és bizonyos, hogy megfelelt a múzeumról alkotott elképzeléseinek. Mint később megírta, „...egyik fő törekvése éppen az volt, hogy minden gyűjteményhez, amely

nem áll az igazgató közvetlen vezetése alatt, vezető-tisztségű is osztassék be”, aki felelőse és szakértője a rábízott egységnek.¹¹³ A jelek szerint tehát a két legendás igazgató egyike, Petrovics Elek kezdeményezte az oly kevés utóda számára magától értődő, holott a Múzeum szerkezetéből természetesen adódó koncepciónak, az autonóm múzeumi gyűjtemények rendszerének kiépítését, ami alapjában határozta és határozza meg a Múzeum történetét. Bárhogy volt is, az antik plasztikai gyűjtemény élére Hekler Antalnál jobbat nem találhatott.

Hekler a modern értelemben vett magyar klasszika-archaeológia megalapítója.¹¹⁴ 1904-ben, frissen doktorált jogászként, *személyes érdeklődéstől hajtvva* és közeli rokona, a későbbi magyar kultúrpolitika fő irányítója, Klebelsberg Kunó biztatására beiratkozott a müncheni egyetemre, hogy a kor egyik legnagyobb kutatójától, Adolf Furtwänglertől tanuljon. 1905-ben már publikálta is első régészeti írását, s mindössze két diákév után, a mester négy kedvenc tanítványa egyikeként újra doktorált, majd hazajött. Portré tanulmányai és disszertációja¹¹⁵ máig érvényes eredményeket tartalmaznak. Kutatásai révén egy csapásra a legmagasabb tudományos színvonal jelent meg Magyarországon.

Az itt tárgyaltak szempontjából fontos kiemelni, hogy munkássága nem a korábbi, elsősorban Pulszky Ferenc köréhez kapcsolódó¹¹⁶ hagyományt folytatta, attól teljesen független volt. A magyar klasszika-archaeológia második nemzedéke tehát nem az első tevékenységének szerves folytatásaként jelent meg, hanem váratlanul, közvetlen előzmények nélkül. Látni fogjuk majd, ugyanígy történt a harmadikkal is.

Mint szó volt róla, az Arndt-gyűjtemény megvásárlásánál is fontos szerepet játszott, utána viszont nem vett részt a Szépművészeti Múzeum ügyeiben.¹¹⁷

Hogy mekkora változást jelentett Hekler kinevezése, jól mutatja a nevéhez fűződő első két múzeumi irat. Alig három héttel áthelyezése után fölterjesztést készített a miniszternek, hogy „örök letét gyanánt... helyezzessék át” a Nemzeti Múzeumból tizenhat antik műtárgy: a perinthosi kuros, a Troasban talált Dionysos, a palmyrai női mellkép, valamint tizenhárom egyiptomi köemlék.¹¹⁸ Hekler tehát elsőként fogalmazta meg a feladatot: a tágan értelmezett antik szobrászat hazai múzeumokban szétszórta emlékeinek összegyűjtését. A hangsúly megint csak a legfontosabb műfajnak tekintett szobrászaton és nem az antik művészet egészen volt – Sesonk trónörökös szobra kellett, a Grimani kancsó nem –, mégis itt tűnik fel először a közgyűjteményi anyag gyűjtőkör szerinti szétválasztásának igénye, ami majd csupán húsz év múlva fogalmazódott törvénnyé és (legalábbis a görög-római műtárgyak esetében) közel fél évszázaddal később gyakorlattá. Erdemes utalni egy másik szempontra is. Hekler listája csupán három görög-római darabot tartalmazott. A Nemzeti Múzeum pincéjében azonban továbbiak is lappangtak az idő tájt, ezekre épp Wollanka bukkant rá a következő évben.¹¹⁹ A XIX. század folyamán odakerült klasszikus szobrászati anyagnak tehát éppúgy nem volt gazdája a Nemzetiben, mint a Pulszky vásárolta daraboknak a Szépművészetiben. Hiába voltak közgyűjteményben, ez önmagában nem bizonyult elegendőnek megőrzésükhöz. (A kért szobrokat ekkor nem kapta meg a Szépművészeti Múzeum,¹²⁰ a történet lezárására csak évtizedek múltán került sor).

Hekler második lépése sem kevésbé fontos. Újabb egy hónap múltán Münchenbe és Párizsba indult „antik plasztikai tárgyak megtekintése és esetleges megvásárlása érdekében”. Az út eredményeként vette meg a múzeum Arndt korábban elutasított, hatszázötven tételes terrakottagyűjteményét és az attikai Velanideza nekropolisából származó késő-klasszikus torzót,¹²¹ máig az Antik Gyűjtemény egyik legbecsesebb szobrát. E vásárlás

pontosan megmutatja Hekler szerzeményezési koncepcióját. Ő is a plasztika körén belül maradt ugyan, de a terrakották révén új esztétikai és kutatási lehetőségekkel gazdagította a gyűjteményt (ráadásul olyan együtttest sikerült megszereznie, amely átfogó képet ad a műfaj történetéről a mykénéi kortól a római császárkorig), a „*Wir kaufen nur Hervorragendes*” fentiekben bemutatott időszak után pedig valóban tudott főművet vásárolni. Világosan látta, hogy az 1908-as alapvetés után a Múzeum lehetőségeit elsőrangú művekre kell összpontosítani. Érdemes itt utalni egy további, tudományon kívüli, de *sine qua non* szempontra is. A torzó és a terrakották együttes vételára kb. két és fél-szerese volt az 1908-as vásárlás értékének. Ezt a múzeumi léptékkal hatalmas összeget nem bőkezű adományozók révén, hanem viszonylag egyszerű gazdasági manőverrel sikerült előteremteni. A koncepciózus igazgatónak hála, a Múzeum többévi részletfizetésre vállalt kötelezettséget.¹²² S bár 1914. augusztus 1-jén kitört az első világháború, e koncepció alapján 1916-ig további három nagyszabású kísérletre kerülhetett sor.

Az első sikeres volt: a kor másik nagyszerű régész-műkereskedője, Ludwig Pollak közvetítésével került Budapestre a Gyűjtemény portrégalériájának két kiemelkedő darabja, a Hermarchos és az ún. Pittakos.¹²³ Pollak a büsztökkel együtt egy archaikus lófejet is vételre kínált, ezt azonban Hekler nem fogadta el – a pénzt egy sokkal nagyobb jelentőségű mű megszerzésére szánták.¹²⁴ A tarentumi istennőről van szó.

Hogy a szobor megszerzéséért folytatott nemzetközi küzdelemnek¹²⁵ magyar szála is lett volna, korábban csak az antik gyűjteménybeli szájhagyomány őrizte meg.¹²⁶ Nemrégiben előkerült iratok alapján azonban a történet viszonylagos pontossággal rekonstruálható. A szobrot 1915. IX. 28-i levelében ajánlotta fel a Múzeumnak J. Hirsch műkereskedő.¹²⁷ Hekler tudta, mi a tét: „*Mindent el kell követnünk, hogy megragadjuk a nagyszerű lehetőséget*” – írta Arndtnak. Hekler és Petrovics erőfeszítéseik és kormányzati kapcsolataik révén elérték a szinte lehetetlent: a jelek szerint a magyar kormány az I. világháború harmadik évében biztosítani tudta az egymillió márkás vételárat! Bár Hirsch december elején Berlinbe vitette a szobrot, az ügyben közvetítő Arndt még XII. 18-án is így írt Heklernek: „*Múzeumuknak most olyan vásárlásra nyílt lehetősége, amilyenre évtizedekig nem fog, de talán soha többé.*” Bárhogy volt is, a Múzeum és a magyar kormányzat az államrezon jegyében nem szállt versenybe¹²⁸ a Vilmos császár személyes (és bőkezű anyagi) támogatását élvező berlini múzeummal.¹²⁹ Hekler utólag így foglalta össze a történetet: „*Ezért a szoborért egymagáért érdemes Berlinbe utazni, és bizonyára sokak vándorlásainak ez az emlék lesz a fő célja. Bevallom, nehéz szívvel írom le e sorokat, mert ha nem élünk ily rendkívüli és nehéz időkben, úgy minden valószínűség szerint Berlin szerepét Budapest vette volna át.*”¹³⁰

A harmadik nagyszabású kísérlet Zsolnay Adolf (Adolf Wix von Zsolna) diplomata, a Monarchia kavalai konzulja gyűjteményének a megszerzésére irányult.¹³¹ Heklernek sikerült elérnie, hogy a főleg Thasoson talált márványokból álló együttes huszonkilenc legjobb darabja letétként a Múzeumba kerüljön, és az iratokból nyilvánvaló, hogy ezt csupán a megszerzésükre irányuló első lépésnek tekintették. A Monarchia összeomlása után azonban Zsolnay visszakérte a gyűjteményt, s csupán egyetlen, időközben megszerzett, Rómából származó domborművet hagyott ajándékkul Budapesten.¹³²

Kitérő: a mediterraneumi magyar ásatások terve

Ugyancsak a Hekler-korszakban történt nagyszabású kísérlet a korabeli „Großarchäologie” két további pillérének a kiépítésére, azaz, hogy legyen magyar ásatás és tudományos intézet a Mediterraneumban. A tervnek volt előzménye: egy évtizeddel azelőtt, 1902–1905 között már sor került hasonló próbálkozásokra. Kezdeményezője

Berzeviczy Albert kultuszminiszter volt, motorja pedig Láng Nándor, a magyar klasszika-archaeológia korai történetének másik meghatározó és méltatlanul háttérbe szorított alakja, aki máig ható érvénnyel teremtett bázist tudományának Debrecenben: az egyetemi oktatás lehetőségét és tanulmányi gyűjteményt.¹³³ A tervezett helyszín akkor Görögország volt. A kormányzat jóindulatának fő indítékát Láng így fogalmazta meg: „...nemzeti szempontból is nagyjelentőségű volna, ha hazánk résztvenne abban a cultur munkában, melyben nálunk kisebb országok is már szép eredményeket értek el, mert alkalmat szolgáltatna arra, hogy hazánk államiságát a külföld előtt documentálhatnók, sőt ez már azért is kötelességiünk, mert az osztrákok czéltudatos és eredményes munkálkodása ezen a téren kedvezőtlen világot vet Magyarországra, mely politikai és gazdasági téren versenyre kél Ausztriával, de megfélemedzik arról, hogy ezt a versenyt a legnemesebb téren, a culturalis tevékenységben is felvegye”.¹³⁴ „Alulnézetből” megfogalmazva érve még ösztönzőbben hatott: „Az osztrákok ép oly buzgó, mint eredményes tevékenységének láttára sajnálattal tapasztaljuk Magyarországnak ezen a téren való passzivitását, amelynek alapján nem a nyugattal, hanem keleti kis szomszédainkkal kerülünk kellemetlen szellemi rokonságba.”¹³⁵ A mediterraneumi ásatást és intézetet tehát a nemzetek (ekkor még) békés versengésének eszközéül szánták kezdeményezői. Ismeretes, hogy ez a fajta agón volt a korabeli *Großarchäologie* fő politikai hajtóereje – a múlt „gyarmatosítása” párhuzamosan haladt a Föld fehér foltjainak eltüntetésével és a gyarmatbirodalmak kiépítésével.¹³⁶ Magyarországon mindez sajátos árnyalatot kapott: közvetlen ösztönzője a Monarchia két pólusa közötti vetélkedés és a magyar önállóság, valamint a nemzetiségekkel szembeni „kultúrfölény” demonstrálásának kényszere volt. Ám ezeknél is erősebbnek bizonyult egy másik, a magyar történelemből túllontúl jól ismert paradigma, ami egyúttal az ókortudomány egyik, találóan defenzív opportunizmusként meghatározott felfogásának legnagyobb hatású magyar programja is.¹³⁷ Bár a görög régészet irányítója, P. Kavvadias és W. Dörpfeld, az athéni Német Régészeti Intézet vezetője pártolta az ügyet, s már az intézet költségvetése is elkészült, a tervezés utolsó szakaszában megbukott a Tisza-kormány. Nemzeti retorikájú utóda pedig „úgy ítélte, hogy nekünk itthon még annyi teendőnk van, hogy ilyen vállalkozásba nem bocsátkozhatunk”.¹³⁸

Egy következő kormányzat azonban újra csak a nemzetközi szempontot ítélte fontosabbnak. Jankovich Béla miniszter 1914-ben három kutatót kért fel a lehetőségek feltárására. Pósta Béla egy általános jellegű török–magyar intézetet tervezett; Darkó Jenő az ásatások helyszínéül Phrygiát (Hierapolis, Laodikeia) javasolta,¹³⁹ Hekler pedig Kilikiát. „Nekünk, kisebb és szegényebb népek... oda kell figyelmünket fordítanunk, ahol egy egész antik város feltárásával kultúrtörténeti szempontból kerek eredményt hozhatunk létre”, ahol a keresztény és a török „középkor emlékeit is felölelő kutatásokra” nyílik lehetőség.¹⁴⁰ A kutatócsoport szerkezetét¹⁴¹ és költségvetést is tartalmazó tervezet tehát a kor nagy ásatásaihoz hasonlóan a historizmus régészeti felfogásának máig érvényes feladatát fogalmazta meg: egy város „fiziognómiájának” rekonstruálását, ahogyan A. Conze írta a pergamoni feltárások céljáról.¹⁴² A tervezett színhely elsősorban Olba és Meriamlik¹⁴³ volt. Heklert nem csupán az ásatás óriási tudományos haszna érdekelte; abban is bízott, hogy „...azok, kik az ásatás szervezésének ügyét kezükben tartják, módot találnának arra, hogy az ásatásaink alkalmával előkerültek műtárgyak, legalább részben bennünket illessenek meg, bárha az ásatási szabályzat minden napfényre került lelet tulajdonjogát kifejezetten az ottomán állam számára tartja is fenn”. „Ha a kilikiai expedíció megvalósul, a Szépművészeti Múzeum antik osztálya s a magyar archaeologiai tudomány a legszebb reményekkel tekinthet a jövőbe.”¹⁴⁴ A három terv közül Jankovich Heklerét találta a legalkalmasabbnak, az általa felkért akadémiai bírálóbizottság (elsősorban megint csak az őt meg sem említő

Heklerrel szemben nagyvonalú Láng N.) pedig lelkesen támogatta a tervet, egyúttal újra fölvetette az athéni intézet megalapításának szükségességét.¹⁴⁵

Másfél évvel később, 1917 februárjától megkezdte működését a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet. Vezetőjéül, múzeumi állásának megtartása mellett, Hekler-t nevezték ki. Bár egyelőre föltáratlan, hogyan kapcsolódik az Intézet megalapítása az imént tárgyaltakhoz, a kérdésre váratlanul vet fényt az a forrás, amelyet az MTA Művészettörténeti Intézetének Irattára őriz:¹⁴⁶ ismeretlen személy által készített „szöveggyűjtemény”, amely a Hekler Konstantinápolyban írt leveleiből összegépelte régészeti adatokat és a Tudományos Intézet tevékenységére vonatkozó részleteket tartalmazza. Az intézet hivatalos célja a tudományos utánpótlás biztosítása volt. A Hekler-levelekből azonban kiderült egy másik, diplomáciai titoktartásba burkolt feladat is: éppen az ásatás megszervezése. 1917. IV. 4-én például ezt írta Hekler az ismeretlen címzettnek: „*S neked azt is megsúghatom, hogy az ásatások ügyében már török részről történtek ajánlatok. Türelemmel az érett gyümölcs az ölünkbe fog hullani. E tárgyban bizalmas jelentést küldtem Kunonak [Klebensberg – N. Á. M.]. Remélem, nagy lesz az öröm. De egyelőre a dologról nem szabad beszélni.*” V. 7.: „*Az ásatások ügyében is már teljes sikerrel csaknem befejeztem az előzetes tárgyalásokat. A háború érjen csak véget: rögtön munkába állhatunk.*”

A levélrészletek azt is mutatják, hogy az 1917-es év nagy részét Konstantinápolyban töltő Hekler egyre inkább az Intézetet érezte tevékenysége fő színterének,¹⁴⁷ a Múzeum háttérbe szorult. Az erők átcsoportosítását jól mutatja, hogy ebben az évben kísérlet sem történt vásárlásra, a Gyűjtemény csupán ajándékokkal gyarapodott: az Enyedi Lukács özvegye által felajánlott három márvánnyal¹⁴⁸ és a Nemes Marcelltól kapott tíz festett vázával.¹⁴⁹

Mindeközben Hekler, a Múzeum plasztikai gyűjteményének vezetője, a konstantinápolyi intézet igazgatója, 1917 nyarán megpályázta a budapesti egyetem művészettörténeti tanszékének megüresedett tanszékvezetői állását is.¹⁵⁰ 1918 októberében nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezést kapott. Petrovics megadta ugyan a szolgálati felmentést, de kérte, hogy Hekler „*a változott viszonyoknak megfelelő alakban*” továbbra is folytathassa múzeumi működését. Hiszen az ország egyetlen klasszika-archaeológusaként a Múzeum pótolhatatlan szakembere. Petrovics „*...egyik fő törekvése éppen az volt, hogy minden gyűjteményhez, amely nem áll az igazgató közvetlen vezetése alatt, vezető-tisztviselő is osztszék be, s ez az okszerű és a gyűjtemények fejlesztésére üdvös rendszer érzékeny csorbát szenvedne az által, ha az antik plasztikai gyűjtemény vezető nélkül maradna*”. Mint írta, Hekler hajlandó a folytatásra. Egyelőre, amíg „*...egyetemi előadásainak előkészítései nagyobb mértékben kötik le*”, heti három napot dolgozna a múzeumban, később, egyetemi munkája csökkenésével, „*...naponként hajlandó foglalkozni a múzeum gyűjteményében, s természetesen rendkívüli esetekben (például nagyobb rendezési munkálatoknál) úgy most, mint később egyébként is rendelkezésre állana*”. Mivel költségvetési törvényre „*hosszabb ideig nem lehet számítani*”, Petrovics múzeumi forrást talált fedezetül.¹⁵¹

Bár Petrovics kérését egy következő kormány váratlan módon teljesítette,¹⁵² 1918 tragikus őszén Hekler kilépett a Múzeumból. Távoztával lezárult a Gyűjtemény egyik virágkora. Alapja két tényező szerencsés és egyelőre megismételhetetlennek bizonyult együttállása volt: a kulturális kormányzatnak a legendás főigazgató által fölerősített jóindulata találkozott egy fiatal kutató felkészültségével, tett- és becsvágyával. A Hekler-korszak mérlege: fontos darabok és főművek megszerzése, a Gyűjtemény helyének

alapjában máig érvényes kijelölése az országos múzeumi hálózatban, az első érdemi állandó kiállítás megrendezése,¹⁵³ egyetemi oktatótevékenység, az antik művészet fáradhatatlan népszerűsítése,¹⁵⁴ s mindezekről elválaszthatatlanul a mindezek alapját adó, nemzetközi mércével is jelentős tudományos teljesítmények.¹⁵⁵ Ezenkívül pedig a magyar klasszika-archaeológia átfogó bázisainak megteremtésére tett kísérletek, ívük az egyetemtől a külföldi tudományos intézeten át az ásatásig terjedt. Hiszen alighanem ilyen kísérletként érdemes értelmezni Hekler 1917-es, talán a müncheni múzeumokat és a tanszéket, valamint az aiginai ásatásokat egyaránt vezető Furtwängler mintáját követő álláshalmozását, függetlenül attól az itt tárgyaltak szempontjából amúgy is érdektelen kérdéstől, mennyi személyes *ambitio* társult hozzá.

Mindez nyilvánvalóan akkor is sok lett volna egyetlen embernek, ha nem merül el az a világ, amelynek támogatása nélkülözhetetlen volt e nagyszabású tervek végrehajtásához.¹⁵⁶ A Gyűjtemény történetének egésze felől nézve jelképes érvényű, hogy e korszak pontosan az I. világháború idejére esett.

A fenti áttekintésből egyúttal az 1908–1918 közti korszak fő sajátossága is kirajzolódik. Arndtnak és Heklernek az antik szobrászat iránti rajongásból származó fáradhatatlansága és európai szintű szaktudása jelentette azt az erőt, amely alkotó módon volt képes kihasználni a kulturális kormányzat ekkoriban meglévő jóindulatát. Amikor viszont ez az erő hiányzott, „*cessavit ars*”. A Gyűjtemény története később is e két szélső pont között oscillált.

A birodalmi korszak után

1919–1929: átmeneti kor

1918-ban elpusztult a Monarchia. A magyarországi klasszika-archaeológia, néhány évvel újjászületése és tüstént bekövetkező felvirágzása után új helyzetbe került. A korábbi évtizedeket jellemző kormányzati jóindulat elenyészett, hiszen Magyarország kelet-európai kisállam lett, ennek minden nyomorúságával. A konstantinápolyi intézet megszűnt, a kis-ázsiai ásatás terve végleg *ad acta* tétetett. Hekler átment az egyetemre, a Gyűjtemény *de iure* gazdátlaná vált.

Akár mennyire meglepő is, az országos összeomlást követő évtized a Gyűjtemény történetében mégis inkább az előző korszak írásos viszonyok között való folytatásának látszik. Bár Hekler nem tartozott a Múzeum kötelékéhez, *de facto* mégis tovább irányította a Gyűjteményt, és Petrovics égíse alatt igyekezett megtenni, amit megtehetett. Így volt lehetséges, hogy a Gyűjtemény, ahová csupán 1923 nyarán került újra régész Oroszlán Zoltán, Hekler konstantinápolyi asszisztense személyében, egyáltalán működni tudott, amiben persze hatalmas szerepe volt Petrovics hozzáértésének is.¹⁵⁷

Hekler a következőképpen határozta meg múzeumi helyzetét egy Arndthoz írt 1924-es levelében, amely egyelőre első dokumentuma a két kutató között a háború végén megszakadt kapcsolat újrafelvételének: „*Úgy látszik, nem értesült arról, hogy múzeumi állásomat már 1918-ban feladtam, miután nyilvános rendes tanárrá neveztek ki, s az Antik Gyűjtemény vezetését csupán becsületbeli kötelességként tartottam meg... heti egy-két alkalommal szoktam ott dolgozni.*”¹⁵⁸ A szerzeményezést azonban lényegében továbbra is ő intézi, „ *mivel Petrovics a Gyűjtemény fejlesztésében az ő tanácsait követi.*”¹⁵⁹ Kettejük nagyságát jól mutatja, hogy ez a kevés milyen sokra volt elég.

Ami a szerzeményezést illeti, az élet 1921 nyarán kezdődött újra Beöthy Zsolt irodalmár gyűjteményének részleges megvásárlásával.¹⁶⁰ A felkínált tárgyak közül Hek-

ler választja ki a megszerzendő ötöt,¹⁶¹ részben minisztériumi keretből, nagyrészt pedig, Petrovics géniuszának hála és első ízben a Múzeum antik vásárlásai történetében, magánadományokból.¹⁶²

Hekler fentebb idézett sorai abból az 1924-es leveléből valók, amelynek témája a Gyűjtemény harmadik korszakának emblématikus története. A levél Arndt vételi felajánlására válaszolt. A jelek szerint ugyanis Arndt ott folytatta a Múzeummal, ahol 1916-ban, a berlini istennő történeténél abbahagyta: megvételre kínálta az archaikus görög művészet másik főművét, a kerateai korét.¹⁶³ A történet, amelynek a Múzeum irattárában nincs nyoma, hiszen a két tudós magánlevelezésében zajlott, hamar lezárult.¹⁶⁴ Hiába mozgatott meg minden követ Hekler és Petrovics, a kért összeget (21 milliárd korona a Bethlen-kormány szanalási programjának idején!) lehetetlen volt előteremteni; a szobrot végül a berlini múzeum vette meg. Arndt azonban továbbra is ajánlott vételre darabokat a Múzeumnak, amelyet „félíg sajátjának” tekintett.¹⁶⁵ S bár mindegyik kísérlet kudarccal végződött, a levelezés ténye önmagában mutatja, hogy a Múzeumot ekkor még a lehetséges vásárlók körébe sorolták. S a kitartást végül siker koronázta.

„Egy reprezentatív sírsztélé megszerzéséhez például szerintem még a mai nehéz körülmények között is ki lehetne csiholni a szükséges lelkesedést” – írta Hekler Arndtnak 1926 telén.¹⁶⁶ Egy évvel később, amikor egy háromalakos attikai relief felbukkant a nemzetközi műtárgypiacon, Arndt megint csak tett ajánlatot a Múzeumnak. A történet jól indult, Petrovics acélkemény üzletemberként leszorította az árat, és kiharcolta, hogy a vételárat három részletben fizethesse meg a Múzeum. Ám a történet hamar lidércnyomássá változott: Petrovics rendre nem kapta meg a minisztérium, olykor a személyesen Klebelsberg Kunó miniszter által megígért pénzeket, így mindig több hónapos késésekkel fizette ki a vételárat. Mire a perrel fenyegető és csupán diplomáciai beavatkozással elsimított ügy véget ért,¹⁶⁷ mindhárom főszereplő számára világossá vált az addig járt út folytathatatlansága. Petrovics nem vett több antik tárgyat, Arndt megszakította kapcsolatát a Múzeummal, Hekler az antik művészet kutatása helyett egyre inkább a magyarországi barokk felé fordult. 1929-ben megjelent máig alapvető katalógusa a Múzeum antik márványairól,¹⁶⁸ így jelképesen is lezárult a nevével fémjelzett korszak.

A Monarchia összeomlását követő évtizedben tehát az antik gyűjtés főszereplői, megint csak Hekler, Petrovics és Arndt, az előző korszakot igyekeztek folytatni. Bár lehetőségeik a korábbinál összemérhetetlenül csekélyebbek voltak, mégis sikerült legalább egy fontos művet megszerezniük hosszú együttműködésük hatyúdalaként. S talán innen érthető meg, miért fordult el a klasszika-archaeológiától Hekler, az antik világ szerelmese, aki Konstantinápolyban pihenésként még Euripidést olvasgatott.¹⁶⁹ Úgy hozta sorsa, hogy fiatalon (1917-ben harmincöt éves volt) egymagában megalapította a modern magyar klasszika-archaeológiát, s hihetetlen teljesítménnyel el is kezdte legszélesebb körű kiépítését, egyetemi képzéssel, gyűjteménnyel, külföldi intézettel és ásatással. A történelmi *peripeteia* után azonban elfogytak a lehetőségei. Az intézet megszűnt, az ásatás terve meghiúsult. Az általános pénztelenség lehetetlenné tette a szakkönyvek beszerzését,¹⁷⁰ s múzeumi tevékenységének is egyre inkább főleg az akadályait látta – „a zászló elhagyása” miatti nyilvánvaló lelkiismeret-furdalást ellensúlyozó apologetikus hangszíval,¹⁷¹ a háromalakos síremlék ügyének lezáródása pedig azt is nyilvánvalóvá tette számára, hogy nem tudja tovább folytatni a Gyűjtemény fejlesztését. Az egyetemen régészként nem akart iskolát teremteni.¹⁷² Visszavonulásával lényegében újra megszűnt a magyar klasszika-archaeológia.

Epilógus

A következő mintegy húsz év, a Gyűjtemény történetének negyedik korszaka a *quieta non movere* jegyében telt. Hekler visszavonulását követően a Gyűjtemény gondozása egyedül Oroszlán Zoltánra maradt, aki 1923 óta dolgozott a Múzeumban. Anyagi lehetőségek nem voltak többé, a korábbi évtizedeket jellemző kormányzati jóindulat megszűnt, hiszen a korszak a világháborút lezáró béke és Magyarország felosztásának revíziója jegyében telt. Az ókori kutatást is a „magyar célú tudomány” határozta meg, nem számítva ennek legnagyobb hatású ellenzőjét, Kerényi Károlyt és körét.¹⁷³ De tudomásom szerint sem Kerényinek, sem a korszak másik nagymesterének, az otthonát antik tárgyakkal díszítő Alföldi Andrásnak¹⁷⁴ nem volt semmi kapcsolata az 1935-től már önálló szervezeti egységként működő Antik Plasztikai Gyűjteménnyel. Jól jellemzi a helyzetet, hogy a Múzeum egyetlen jelentős antik darabbal gyarapodott ebben az időszakban: a kis-ázsiai filozófusportréval, amelyet – ritkán fölcsendülő szólamként az Antik Gyűjtemény történetében – gazdag műgyűjtők vásároltak meg a Múzeumnak a Petrovics menesztése utáni helyzetben.

1934-ben törvény határozta meg, hogy a Magyarországon kívül előkerült ókori tárgyak a Szépművészeti Múzeum gyűjtőkörébe tartoznak. Megvolt tehát az elvi lehetősége annak, hogy az Antik Plasztikai Gyűjteményt Antik Gyűjteménnyé fejlesszék, ám nem volt, aki ezt megtette volna.

Az új korszak a II. világháború után következett el. Előjátékként 1943-ban, a háborús veszély miatt a Nemzeti Múzeum átadta a Szépművészeti Múzeumnak a közvetlen gyűjtőkörén kívül eső, nem magyarországi lelőhelyű darabok zömét. A ládákat a kiállítótermekben¹⁷⁵ halmozták fel, s ott csodaképpen sértetlenül vészelték át Budapest ostromát, és békésen várták, hogy valaki fölnyissa őket. Ez négy évvel később, 1947-ben következett be, amikor Szilágyi János György klasszika-filológus a Szépművészeti Múzeumban kapott állást, és elkezdte leltározni a ládákból kivett tárgyakat: vázakat, terrakottákat, gemmákat, sisakokat. Emellett (az imént említett törvény alapján) Dobrovits Aladár¹⁷⁶ irányításával sorra összegyűjtötték az ország múzeumaiban szétszóródott, oda magángyűjteményekből ajándékképpen bekerült antik tárgyakat. Ez felületesen akár a Keleten az idő tájt szokásos államosításnak is látszhat, valójában azonban egy humanista program megvalósítása volt. Végrehajtói Kerényi Károly tanítványai voltak, akik nem az antik szobrászatot, még kevésbé a gipszmásolatokat tekintették alapvetőnek, hanem, mesterük szellemében, az egyetemes antik világ tárgyi hagyatékát. Úgy vélték, hogy a cumaei ásatás anyaga, a Grimani kancsó, Exékias, az Andokidés-festő vagy a Micali-festő vázája elválaszthatatlan a velanidezei torzótól, a budapesti táncosnótól vagy az Actium-relieftől. Az országra kényszerített vasfüggöny lehullása tehát egybeesett az itt bemutatott fejlődési folyamat lezárulásával: az antik művészet szétszórt emlékei (a debreceni Déri Frigyes-gyűjteményen túl egy-két darabot nem számítva) egyetlen múzeumba kerültek. Ráadásul, évtizedes pangás után, újra megalapítottatott a magyarországi klasszika-archaeológia – megint csak egyetlen ember, Szilágyi J. Gy. arisztokratájaként. S mivel az antik művészet tanulmányozása a létező szocializmus idején politikailag teljesen semlegesnek bizonyult, lehetőség nyílt annak a tudományos teljesítménynek a kibontakozására, amelynek eddigi csúcspontjáról, a festett etruszko-korinthusi vázák monográfiájáról joggal mondhatta egyik méltatója: a könyvtárakban a legnagyobbak művei között a helye.¹⁷⁷ „E téma tárgyalagos kifejtésének ideje még koránt-

sem érkezett el... Későbbi koroknak fenntartott feladat ez, feltéve, hogy addig... a szellemi feltételek nem mennek veszendőbe.” (H. Hesse.)

Az epilógus epilógusaként: a gyűjtemény horizontját az elmúlt évtizedben szisztematikusan, s ha csupán egy-egy szerény darabbal is, de jelentős mértékben sikerült tovább, a klasszikus görög-római világ közvetlen határain túlra tágítani. A görög művészeti anyag néhány legsúlyosabb hézagának kitöltésén és egy nagyszabású, az Actium-reliefek sorába tartozó, már Montfaucon 1717-es művében is közölt dombormű¹⁷⁸ megszerzésén túl, ma már az ibér, a föníciai, a dél-arábiai, a phrygiai, a parthus művészetet is be tudjuk mutatni Budapesten, és a korábbinál sokkal jobban a koptot és a palmyrait.¹⁷⁹ Ha egy évszázaddal ezelőtt az Antik Gyűjtemény feladatának azt tekintették, hogy gipszmásolatokban mutassa meg Pesten a görög művészet klasszicista kánonját, ma azt, hogy a szó legszélesebb értelmében felfogott antik hagyományt láttassa, bár „*oligon te philon te*”, a nézőre bízva a választást. Így mai értelmezésben valósul meg az, amit az első alapító, Pulszky Ferenc 1852-ben a British Museum, de egyáltalán egy múzeum alapfeladataként határozott meg: „*Egy olyan múzeumban, amelyet korunk igényei és kutatásai szerint rendeznek be, a civilizált népek műalkotásait kronológiai rendben kellene elhelyezni... mindezen alkotások... hú képet adnának az emberiség művészi fantáziájának fejlődéséről. Ez lenne a Történelem Szellemének megtestesülése. Egy ilyen gyűjtemény a legmeggyőzőbb bizonyága lehetne a civilizált népek rokonságának, az emberiség egységének.*”¹⁸⁰

Mint a bevezetőben említettett, a budapesti Antik Gyűjtemény az egyetlen Kelet-Közép-Európában. Érdeemes itt befejezésül röviden utalni a prágai Antikensammlung létrehozására tett kísérletre. Ez Ludwig Pollak, a Prágában született nagyszerű kutató és műgyűjtő nevéhez fűződik, akinek emlékiratai jelentik egyelőre e történet egyetlen forrását. 1930-ban a Christie’s árverésre bocsátotta a Lansdowne-gyűjteményt.¹⁸¹ Ezt akarták megszerezni Tomas Masaryk, Csehszlovákia alapítója tiszteletére. „*Egész Csehszlovákiában nem voltak említésre érdemes antik műtárgyak. Ennek a kínos hiánynak a pótlására a következő egyszeri alkalom adódott. A prágai parlament nagy pénzalapot szavazott meg Masaryk 80. születésnapjának megünneplésére. A szükséges összeg tehát rendelkezésre állt*” – írta Pollak, aki akkor már évek óta fáradozott egy prágai antik gyűjtemény megalapításán. A terv az volt, hogy még az árverés előtt egyben megveszik a gyűjteményt. A folytatás: „*Az árverés előtt három nappal táviratot kaptam [egy minisztertől], hogy a dologból nem lesz semmi.*” A történet vége: „*Erőfeszítéseim kudarcának okát sem én, sem mások (befolyásos személyek, köztük egy miniszter, akik hozzám hasonlóan fájtlalták a történeteket) nem tudták kideríteni.*”¹⁸²

A budapesti Antikensammlung tehát pusztá létevel az antik művészet európai recepciójának – nevezzük így – nyugati ágához kapcsolódik. Másrészt viszont hatalmas eltéréseket mutat az Európa nyugati felében szokásos modellektől. A klasszika-archaeológia szokásos pillérei: tudományos intézet, ásatás soha nem épültek ki. Egyetlen archimédési pontja létezik, maga a gyűjtemény, amelynek szilárd intézményi keretet ad a Szépművészeti Múzeum. Ez biztosítja tehát az itt tárgyaltak egyik egzisztenciális alapját. Ez azonban önmagában kevés. Története fényesen bizonyítja, hogy létezik egy másik is: a tudományos kutatás, amely az eddigiek során nem bizonyult folyamatosnak. Művelése mindig is egy-két ember elkötelezettségén múlt. Helyzete mint egy sziget, amely bármikor lakatlanná válhatik, de bármikor, váratlanul újra is éledhet – ahogy másutt már megfogalmazták: a megteremtett hagyomány fonala elszakadhat,

a kinyílt virág elhamvadhat. De mindig remélni lehet, hogy előbb-utóbb akad, aki, mint Borges novellájának Paracelsusa, kimondja a szót, amelytől a hamvába holt róza újra szárba szökken.

Az Antik Gyűjtemény története hű tükre a magyar történelemnek. Egyrészt annyiban, hogy korszakai jellemzően egybeesnek az ország sorsfordító eseményeivel, s akár egyetlen akta is viszonylagos pontossággal elhelyezhető a magyar kultúrtörténetben (kevesebb pátosszal: a magyar bürokrácia történetében). Ennél jóval fontosabb viszont a másik jellemző: a történelmi meghatározottság nem béklyója, csupán kerete volt mindazoknak, akiket jó vagy rossz sorsuk ide vetett/vezérelt. Nem voltak kiszolgáltatva a körülményeknek, rajtuk múlt, mit kezdenek akár a jó, akár a szörnyű körülményekkel; a Gyűjtemény egyik nagy korszaka a Monarchia boldog éveiben, egy másik a létező szocializmus idején zajlott. A *condition humaine*-nek ez az archetipikus helyzete jól ismert a görög mitológiából. A hérosok számára megnyíló teret az istenek határozzák meg. De az utolsó szó: a választás joga mindig a hősöké maradt.

Rövidítésjegyzék

Az iratokból idézett részleteket (minimális mértékben) a mai helyesíráshoz igazítottam.

Antiquitas Hungarica • Szentesi E.–Szilágyi J. Gy. (szerk.): ANTIQUITAS HUNGARICA. TANULMÁNYOK A FEJÉRVÁRY–PULSZKY-GYŰJTEMÉNY TÖRTÉNETÉRŐL. Budapest, 2005.

ArchÉrt • *Archaeológiai Értesítő*.

Arndt-archívum • Erlangen, Archäologisches Institut.

MMA • Bodó S.–Viga Gy. (szerk.): MAGYAR MÚZEUMI ARCKÉPCSARNOK. Budapest, 2002.

Gábor, 1996 • Gábor E.–Verő M. (szerk.): SCHIKEDANZ ALBERT 1846–1915. Budapest, 1996. 13–64.

Hekler, 1929 • Hekler A.: SAMMLUNG ANTIKER SKULPTUREN. Wien, 1929.

OSZMÉK • AZ ORSZÁGOS MAGYAR SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÉVKÖNYVEI.

Szilágyi, 1956 • Szilágyi J. Gy.: AZ ANTIK OSZTÁLY. In: Pogány Ö. G.–Bacher B. (szerk.): A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM 1906–1956. Budapest, 1956. 60–86.

Szilágyi, 1988 • Szilágyi J. Gy.: PULSZKY KÁROLY VÁSÁRLÁSAI. ÓKORI MŰVEK. In: Mravik L. (szerk.): PULSZKY KÁROLY EMLÉKÉNEK. Budapest, 1988. 30–43., 63–69.

Szilágyi, 1997 • Szilágyi J. Gy.: „ISMEREM HELYEMET” (A MÁSIK PULSZKY-ÉLETRAJZ; A FEJÉRVÁRY–PULSZKY GYŰJTEMÉNY ÓKORI ANYAGA; FORRÁSOK AZ ANTIK TÁRGYAK GYŰJTEMÉNYÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ. In: Marosi E. et al. (szerk.): PULSZKY FERENC (1814–1897) EMLÉKÉRE. Budapest, 1997. 24–36. (= SZIRÉNZENE. 340–362.)

Szilágyi, 2002 • Szilágyi J. Gy.: ANTIK MŰVÉSZET. VEZETŐ AZ ANTIK GYŰJTEMÉNY ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÁHOZ. Budapest, 2002.

SZIRÉNZENE • Szilágyi J. Gy.: SZIRÉNZENE. ÓKORTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK. Budapest, 2005.

SZM irattár • A Szépművészeti Múzeum irattára.

SZMúzközl • *A Szépművészeti Múzeum Közleményei*.

Jegyzetek

- 76.** Erre egy levelében ajánlatot is tett: SZM irattár, 136/1910.
- 77.** Arndt neki táviratozik, amikor híret veszi az actiumi dombormű megsérülésének; beszédes a levél, amellyel Hekler továbbküldi Arndt sürgönyét Kammerernek: „Arndt úgy látszik, nem tudja, hogy én a kérdésben... teljesen tájékozatlan vagyok. Hiszen azt is csak néhány nappal ez előtt olvastam Arndt levelében, hogy gyűjteménye már útban van Pest felé.” (SZM irattár, 73/1909.) L. még 249/1910: Arndt szeretné, ha Hekler publikálná az Isis Pelagia-szobrot (Itsz. 3934, Hekler, 1929. 63., 51. sz.) az EINZELAUFNAHMEN-sorozatban (nem valósult meg); 1543/1910: Arndt Hekler közbenjárását kérte, hogy a Múzeum megvásárolja váza- és terrakotta gyűjteményét; 1285/1911: Ph. Lederer berlini műkereskedő Heklernek küldte el a Múzeumnak felajánlott két márvány fényképeit; 566/1912: Hekler G. Dehn vételi felajánlását közvetíti Kammerernek. Ez a lista az erlangeni anyag alapján egy további elemmel bővíthető: Hekler az Isis Pelagia-szobor megvásárlásánál is közvetítő szerepet játszott. L. még 69. j. Hekler véleménye leginkább 1910. I. 15-i leveléből világlik ki (Arndt-archívum): „Arról, hogy mi történik az Ön gyűjteményével a Szépművészeti Múzeumban, nem tudok beszámolni. Az urak hallgatnak, s láthatólag semmit nem tesznek. A tárgyakat még mindig hozzáférhetetlenül, a Múzeum egyik félreeső helyiségében tárolják.”
- 78.** 1874–1946. Művészettörténész, régész. 1906-ban Raffaellóról írt doktori értekezését dicsérően ismertette Elek Artúr (*Művészet* 5, 1906. 139–140.), szigorú kritikával Gerevich Tibor (*Budapesti Szemle* 134, 1908. 473–482.). Neve nem vétegetett fel a MMA-lexikonba. Az Oroszlán Zoltánra visszamenő szájhagyomány szerint eredetileg a Múzeum könyvtárában dolgozott.
- 79.** *Pars pro toto*: SZM irattár, 380/1910, ahol még a kifizetendő vételárat is az igazgatónak kell helyesbítenie.
- 80.** Ún. Atalanta, Itsz. 4721, I. Hekler, 1929. 24., 26., 16. sz.; vö. SZM irattár, 1968/1908; 125/1909 (Arndt, 1908. XII. 3-án kelt levele). A darabot („Peplosfigur Curtius”) a frankfurti múzeum vásárolta meg 1913-ban, I. P. C. Bol: *BILDWERKE AUS STEIN UND AUS STUCK VON ARCHAISCHER ZEIT BIS ZUR SPÄTANTIKE* (Antike Bildwerke I). Melsungen, 1983. 50–55., 115. sz.
- 81.** Jól példázza ezt Heklernek küldött távirata 1909. I. 15-én: „Barátilag kérek azonnali, pontos beszámólót Actium-reliefemnek Kammerer által említett megsérüléséről, lehetőleg a mostani állapot fényképével. Köszönet, üdvözlöt, Arndt.” (SZM irattár, 73/1909.) Ugyanígy 1911. III. 15-i levelében: megvette a Múzeum számára a Niobida-fejet, „ami a nagy terrakotta Niobidámhoz tartozik...”. (SZM irattár, 514/1911.) „Fájdalmas öröm” volt számára „kedves gyermekeit” viszontlátni Wollanka katalógusában (SZM irattár, 77/1912).
- 82.** Megint csak *pars pro toto*: 1911 nyarán Ph. Lederer berlini műkereskedő tízezer márkáért kínált vételre egy gyerekszobrot (SZM irattár, 1287/1911). Wollanka gyors válasza a Múzeum érdeklődését tanúsítja a darab iránt, amelyet Lederer el is küld megtekintésre (1357/1911). Időközben azonban Arndt is tudomást szerzett az ügvről, s megtáviratozta véleményét: a szobor hamis (1287/, részletesen 1419/1911; a mintául szolgáló mű: M. Collignon: *LES STATUES FUNÉRAIRES DANS L'ART GREC*. Paris, 1911. 196., 123. k. Néhány nappal később Wollanka ezt írta Lederernek: „A részünkre felkínált gyerekszobrot nem tartom ókorinak...” (SZM irattár, 1373/1911.)
- 83.** A sérülések gondos leírása: SZM irattár, 73/1909.
- 84.** A jelek szerint a szállítólevelek elkallódván a vasutasok nem tudták, hogy műtárgyakról van szó, és egy Budapest környéki állomáson átrakták a ládákat. Ekkor sérült meg a dombormű (az ügy lezárására I. SZM irattár, 1841/1909).
- 85.** L. főleg SZM irattár, 106/ és 136/1910 (lépő nőalak, ún. Isis Pelagia, Itsz. 3934, vö. Hekler, 1929. 63., 51. sz.); 228/ és 380/1910 (gerezd-frizurás női fej, Itsz. 3940, vö. Hekler, 1929. 74., 60. sz.); férfiportré, Itsz. 3941, vö. Hekler, 1929. 69., 74., 59. sz.; férfiportré, ún. Nero, Itsz. 3942, vö. Hekler, 1929. 127., 117. sz.).
- 86.** SZM irattár, 428-b/1910; néhány hónappal később Arndt megismétli ajánlatát: SZM irattár, 1543/1910.
- 87.** „...a gyűjtés szenvedélyemmé vált, nem tudok élni nélküle.” (SZM irattár, 428/1910.)
- 88.** Uo. 136/1910.
- 89.** Uo. 1543/1910.
- 90.** Itsz. 4039. Vö. Hekler, 1929. 20., 12. sz.
- 91.** Aphrodité, Itsz. 4053, vö. Hekler, 1929.

49., 38. sz.; Euripidés, ltsz. 4054, vö. Hekler, 1929. 54., 44. sz.; női fej (ún. Domitianus), ltsz. 4134, vö. Hekler, 1929. 126–127., 115. sz.

92. SZM irattár, 1543/1910.

93. Uo. 514/1911. ltsz. 4028, vö. Hekler, 1929. 114., 104. sz.

94. Erős-torzó, ltsz. 4127, vö. Hekler, 1929. 76., 64. sz.; férfifej athéni síremlékről, ltsz. 4126, vö. Hekler, 1929. 32., 22. sz.; Isis-fürtös női fej, ltsz. 4128, vö. Hekler, 1929. 74–75., 61. sz. L. SZM irattár, 1804/, 1870/, 1965/, 2004/, 2005/, 2154/, 2170/1911; 16/, 52/1912.

95. SZM irattár, 2004/1911.

96. Jó példa erre a női fej (l. 91. j.) megvásárlásának története. Amikor kiderült, hogy a szobor az előzetes hírek szerintnél rosszabb állapotban van, több mint harmadával csökkent a kért vételár (SZM irattár, 15/1912).

97. Az előző évek lázas forgalmával szemben a Múzeum Irattára 1913-ból csupán egyetlen levelét őrzi (248/1913). Az erlangeni archívumban egyelőre szintén nincs nyoma Budapesttel való kapcsolatának ebben az időszakban.

98. „az 1908. év végéig összegyűlt anyagot láttam, az túlnyomó részben a mi gyűjtésünk és megvalósítandó feladatunk körén kívül esik” – írta a főleg terrakottákat tartalmazó gyűjteményről (SZM irattár, 1543/1910).

99. Uo. 326/1912.

100. Uo. 667/1912.

101. Uo. 1262/1912.

102. Uo. 1419/1912.

103. A párizsi árverés előtt vételre kiszemelt szobrok közül az „Alexandros” (427. sz.) például New Yorkba került (Metropolitan M., ltsz. 55.11.11; vö. R. R. R. Smith: *HELLENISTIC ROYAL PORTRAITS*. Oxford, 1988. 153., 4. sz.). További jelöltek voltak: athléta (433. sz.), Aphrodité (428. sz.), római portré (401. sz.); az árverés katalógusa: *COLLECTIONS DE FEU M. JEAN P. LAMBROS D'ATHÈNES ET DE M. GIOVANNI DATTARI DU CAIRE. ANTIQUITÉS ÉGYPTIENNES, GRECQUES ET ROMAINES*. Paris, 1912.

104. „wir kaufen nur Hervorragendes”: SZM irattár, 1981/1912.

105. 1912 végén Arndt vételre kínálta nagy értékű bronzgyűjteményét, vö. SZM irattár, 2302/ és 2368/1912. Néhány további azonosítható példa: attikai dombormű Ph. Lederer (Berlin) gyűjteményéből, l. Ch. W. Clairmont: *CLASSICAL ATTIC TOMBSTONES II*. Kilchberg, 1993. 773., 2.883b. sz., jelenleg is lappang;

vö. SZM irattár, 1656/1911. Hellénisztikus női torzó A. Preyß (München) gyűjteményéből, vö. *PHOTOGRAPHISCHE EINZELAUFNAHMEN ANTIKER SCULPTUREN* 1043. sz.; attikai dombormű ugyanonét, l. Clairmont, i. m. 500., 1.943. sz., jelenleg is lappang; vö. SZM irattár, 107/1912. A. Preyß (München) 700 tételes vázagyűjteményének megszerzésére sem történt érdemi kísérlet 1912–13 fordulóján (l. SZM irattár, 2313/ és 2415/1912; 152/ és 982/1913). A Preyß-gyűjteményről, kiindulásul: O. Dräger: *CORPUS VASORUM ANTIQUORUM. Deutschland* 67 (Erlangen 1). München, 1995. 9.

106. Ebben nyilván közrejátszott Kammerer Ernő 1912 végén kitörő betegsége is, ami a továbbiakban megakadályozta őt az igazgatói teendők ellátásában. Feladatkörét Térey Gábor vette át, aki a jelek szerint elődjénél jóval kevésbé támogatta az Antik Gyűjtemény fejlesztését – ebben talán közrejátszott Wollankával való személyes konfliktusa is.

107. L. Hekler A., in: *JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM 1909. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL*. Budapest, 1910. 276–304. A kiinduló állapotot alighanem pontosan érzékelteti egy Arndthoz írt levele (Arndt-archívum, 1909. XII. 19.): „A gyűjteményt bemutató előadásom fényes sikert aratott. Meglepően sokan voltak jelen – csupán a Szépművészeti Múzeum képviselői maradtak távol. Jellemző!... A gyűjtemény továbbra sem hozzáférhető. Elképesztő eljárás, nem szabadna büntetlenül maradnia!”

108. Wollanka J.: *AZ ANTIK SZOBORGYŰJTEMÉNY MAGYARÁZÓ KATALÓGUSA*. Budapest, 1912. L. Hekler, i. m. (L. 74. j.) 469–473. *Pars pro toto*: „A szöveg legnagyobbbrészt P. Arndt tömör művészettörténeti meghatározásain alapul – s ez a mű nagy előnyére válik. Ahol ugyanis a szerző önálló véleményét igyekszik megfogalmazni, okfejtései aligha követhetők.” (470.)

109. Hekler A.: *Az Újság* 9 (1913). 107. szám (május 6.). 1–4. Bálint A. a gyűjteményt sem kímélte, l. *Nyugat* 6/2 (1913). 259.: „Egy teremre való eredeti görög és római szobrot is szerzett a múzeum. A torzóról nagyon különbözőképpen vélekedhetnek az emberek, de egy egész gyűjtemény csupa levett orrú fejróncsokból, fejetlen, lábatlan törzsekből, kellemes látványnak éppen nem mondható. Ami pedig félig-meddig ép, az múzeumi színvonalon alul jelentéktelen... Sokkal különbeket ástak ki Óbudán, Dunántúl és szerte az országban. Kár volt a firenzei antikszobor-gyárosokat gazdagítani. Eset-

leg eleven szobrászokra is ráfért volna az a pénz, amibe ez a gyűjtemény került. Vágy a patina fontos, nem pedig a szobor?” A kiállítás csupán IV. 26.–VII. 14. között volt nyitva (vö. SZM irattár, 2445/1913). Részleteit három fénykép őrizte meg: *Vasárnapi Ujság* 60 (1913). 394–395. Rövid elemzése: Nagy, i. m. (L. 63. j.) 167–169. 110. SZM irattár, 505/1914.

111. A hosszú betegségtől akadályoztatott Kammerer Ernő helyettesítésére Zichy János miniszter Térey Gábort bízta meg a múzeum ideiglenes vezetésével 1913. II. 6-án. Megbízatása 1914. IV. 8-án járt le, utána a Képtár igazgatója lett. Térey igazgatói beszámolóját l. SZM irattár, 514/1914.

112. Emellett szól, hogy 1916 augusztusáig mindketten eredeti munkahelyükön maradtak státusban. A „szolgálati beosztás ügyét végleg rendezendő”, ekkor kapott Hekler őri kinevezést a SZM-ba, Wollanka pedig igazgató-őrít a MNM-ba: SZM irattár, 862/1916. S még ha Hekler saját kérésére történt is az áthelyezés (így, érvek nélkül Oroszlán Z., *ArchÉrt* 53., 1940. 106.), mindenképpen megfelelt Petrovics elképzeléseinek.

113. SZM irattár, 786/1918.

114. L. 63. j.

115. RÖMISCHE WEIBLICHE GEWANDSTATUEN. München, 1909. Portré tanulmányainak jelentőségéről: M. Wegner, in: *Studium Generale* 17 (1964). 199.

116. Az alábbi összeállítás csupán szerény segédanyag a magyar klasszika-archaeológia legkorábbi korszakát felölelő bibliográfia elkészítéséhez.

– Tudomásom szerint az első olyan cikket, amelynek részbeni tárgya az antik művészet volt, Buczy Emil, a nagyszombati katolikus gimnázium rhétorikatanára írta az *Erdélyi Múzeum* 1817. számába: A GÖRÖG GENIE KIFEJTŐDÉSE OKAINAK SAJDÍTÁSA. (L. *Erdélyi Múzeum* 1814–1878. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Benkő Samu. Bukarest, 1979. 210–235.)

– Talán az első monográfia: L. Goro von Agyagfalva: WANDERUNGEN DURCH POMPEII. Wien, 1825. Szintén az úttörők közé tartozik W. Jankovich M.: VÉLEMÉNY EGYEDEN TALÁLTATOTT ÉKES MIVRÓL. ISIS' EGYIPTOMBELI TISZTELETÉRE SZOLGÁLÓ VALÓSÁGOS IBRIKÓRÓL. In: A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG ÉVKÖNYVEI I (1831–1832). 354–366.

– Pulszky Ferenc tudományos munkásságáról l. Szilágyi, 1997. 26–32.; 34. (= SZIRÉNZENE. 346–357.; 362. Az 50. jegyzetben idézett elő-

adáson túl l. még UEBER DIE FEJERVÁRY'SCHE SAMMLUNG. In: *Archäologische Zeitung* 12 (1854). 429–434. (L. még uo. 428.); MUSEOGRAPHISCHES AUS ENGLAND. In: *Archäologische Zeitung* 14 (1856). 271–272.; ZUR GEMMENKUNDE. Uo. 272. L. még ÚTI-VÁZLATOK. VISSZAEMLÉKEZÉSEK, Budapest [1885] című tanulmánykötetének írásait.

– Pulszky nemzedékéből kiemelkedik Henszlmann I. munkássága. „Henszlmann barátomtól kívülről nem volt nálunk ember, ki klasszikai régészettel foglalkozott volna” – írta róla Pulszky F. (ÉLETEM ÉS KOROM I. Budapest, 1958 [3. kiadás]. 208.) A Fejerváry-gyűjtemény 1853-as londoni kiállításához írt katalógusában antik művészettörténeti vázlatot állított össze, l. CATALOGUE OF THE COLLECTION OF THE MONUMENTS OF ART FORMED BY THE LATE GABRIEL FEJERVÁRY OF HUNGARY. London, 1853. 3–4. A legfontosabb talán az antik művészetről adott rendszeres áttekintése: A BÉCSI 1873. ÉVI VILÁG-TÁRLATNAK MAGYARORSZÁGI KEDVELŐINEK RÉGÉSZETI OSZTÁLYA. Budapest, 1875/6 (MAGYARORSZÁGI RÉGÉSZETI EMLÉKEK II 2). 41–79.

– Pasteiner Gy.: EGY SZOBÁRSZ-MŰHELY A RÉGI ATHÉNEN. In: *Kelet Népe*, 1876. V. 21.; PHIDIAS MŰHELYE. In: *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 1878. 52–59.; 171–181. (Idézi Gosztonyi F.: *Ars Hungarica* 27, 1999. 340., 109. j.) Pasteiner (1846–1924) teljes bibliográfiáját l. Gosztonyi F.: *Ars Hungarica* 29 (2001). 155–186.

– Pulszky K.: SATYRSTATUE AUS BRONZE IM BRITISH MUSEUM. In: *Archäologische Zeitung* 37 (1879). 91–93.

– Ortway T.: ÉSZREVÉTELEK A 'SZARNOKGYILKOSOK' NÉVEN ISMERT Ó-GÖRÖG SZOBORCSOPORT FELÁLLÍTÁSÁHOZ. In: AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI ÉS EMBERTANI TÁRSULAT ÉVKÖNYVE I (1879–1885). 115–131. (A szerzőhöz l. még a 138. jegyzetet.)

– Gerster Béla a korinthusi csatorna megépítésére tett ókori kísérletnek írott forrásait tekintette át az egyik legrangosabb szakfolyóiratban: *Bulletin de Correspondance Hellénique* 4 (1883). 225–232.

Az összeállításban nem szerepelnek a legfontosabb szakfolyóiratokban (*Archaeologiai Ertetítő*, *Archaeological Journal*, *Annali és Bulletin dell' Instituto di Corrispondenza Archeologica*) megjelent cikkek, valamint a XIX. század utolsó harmadának magyar sajtójában megjelent írások; ezekre, kiindulásul l. a Révész E. által összeállított repertóriumokat: *Ars Hungarica* 27 (1999). 461–483.; 28 (2000). 415–455.

117. L. 77. j.

118. SZM irattár, 636/1914. L. rendre ltsz. 8412, vö. Hekler, 1929. 153., 151. sz.; ltsz. 8415, vö. Hekler, 1929. 153., 154. sz.; ltsz. 8432, vö. Hekler, 1929. 162. és 170., 170. sz. Az egyiptomi szobrokra I. Mahler E.: *ArchÉrt* 21 (1901). 1–16. A perinthosi kuros átadását Hekler már akkor fölvetette, amikor még a Nemzeti Múzeumban dolgozott: *Az Újság* 11 (1913). 107. sz. (V. 6.) 2–3.

119. *Közlemények a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséről* 1 (1916). 8–11., főleg 11.

120. Az 1914-es kísérlet válasz nélkül maradt. Hekler 1916. I. 19-én új felterjesztést írt Jan-kovich miniszternek (SZM irattár, 303/1916). A történetnek 1919-ben is volt egy fejezete, amikor a tanácskormány a MNM gyökeres átalakítását és egy kultúrtörténeti múzeum felállítását tervezte (l., kiindulásul: SZM irattár, 302 és 493/1919).

121. A terrakották T. 1-gyel kezdődő leltári számmal kerültek a Múzeumba. A velanidezai torzó: ltsz. 5030, vö. Hekler, 1929. 38., 26. sz.

122. Ezzel a lehetőséggel korábban is élt a Múzeum például Goya: *BERMUDEZNÉ KÉPMÁSA* című festményének megvásárlásakor; az úgy korabeli sajtóvisszhangjának repertórium: *Művészet* 7 (1908). 278., 351.

123. Megszerzésüket a velanidezai torzó és a terrakottagyűjtemény megvásárlásával együtt adta hírül Hekler: *Archäologischer Anzeiger* 1916. 71–72.

124. Hekler levele Arndtnak (1915. XI. 22. Arndt-archívum). Hekler előterjesztése a három darab fényképeivel: SZM irattár, 1029/1915. Hekler maga beszélt le Petrovicsot a lófej megvételéről: „...éppen a legutóbbi napokban múzeumunknak várattalán kilátásai nyíltak, hogy az archaikus görög szobrászatnak egy ennél még sokkalta jelentősebb és teljesebb darabját megszerezhesse”.

125. A lelőköriülményekről I. E. Langlotz, *Archäologischer Anzeiger* 1957. 359–360.; a Taran-tól Berlinig tartó útról: S. Reinach, *Revue Archéologique* 1916:2. 180–181.

126. Eszerint a szobor már egy budapesti pályaudvaron lett volna, amikor a német nagykövet és R. Zahn, a berlini múzeum régésze közbelépett. A szóbeli megegyezés szerint ezt a művet most Berlin kapja, a következőt pedig, a győzelem után, majd Budapest. (Szilágyi J. Gy. közlése, Oroszlán Zoltán nyomán.)

127. Nem maradt meg. Hekler említi Th. Wiegandhoz írt levelében. (1915. XII. 23. L. SZM irattár, 1136/1915.)

128. L. Petrovics XII. 27-i felterjesztését Jan-kovich miniszterhez (SZM irattár, 1136/1915): „*Ez idő szerint, mint erről az utolsó percben kétségtelenül meggyőződöttünk, még a berlini kir. Múzeummal folytat Hirsch tárgyalást. Mivel nem lenne megengedhető, hogy ezzel az intézettel mint a velünk legszorosabb szövetségben küzdő állam első múzeumával szemben az eladó műkereskedő versenytársként játsszon ki bennünket: Hekler úr hozzájárulással értesítette a nevezett intézet (Altes Museum) igazgatóját, hogy bár a szobor minket is foglalkoztat, a versenytől elállunk, s további tárgyalást az eladóval csak akkor lennének hajlandók folytatni, ha a berlini társintézet a vételről lemond.*”

129. Th. Wiegand így írt Heklernek (1915. XII. 31., vö. SZM irattár, 1136/1915): „*Lovagias érzékkel mutatott ragyogó példát arra, hogyan jussanak egyetértésre nagy gyűjtemények vezetői.*”

130. *Vásárnapi Újság* 63 (1916). 356. (Június 4. = Hekler Antal: *MŰVÉSZET ÉS VILÁGNÉZET*, 1916–1940. Budapest, 1943. 3–6.) Még egyszer megemlíti a történetet (a kerateai lányszoborával együtt – l. alább): *ArchÉrt* 50 (1937). 168–169. (= Hekler Antal: *NEKROLÓGOK ÉS EMLÉKBESZÉDEK*, 1907–1938. Budapest, 1944. 26.) *Post festa* ezt írta Arndtnak 1916. III. 7-én kelt levelében (Arndt-archívum): „*Biztosan igaza van, hogy soha vissza nem térő alkalmat szalasztottunk el, amikor lemondtunk az archaikus istennőről. Senki nem fájlalja ezt jobban, mint éppen én. Más kérdés, vajon tényleg annyira elhibázott politikát folytattunk-e, mint Ön véli. Először is le kell szögezni, hogy Hirsch végtelenül kinos helyzetbe hozott minket azáltal, hogy a hátunk mögött a legmagasabb szinten folytatott tárgyalásokat Berlinben. Ezek a tárgyalások már decemberben is folytak, amikor ott jártunk; a szobrot már át is szállították az Altes Museumba. Világosan láttam, hogy ebben a helyzetben a darabot csakis gyors döntéssel tudjuk megszerezni. Hazatérve azonban megtudtam a mimisztériumban, hogy az eladó által kért összeget nem lehet olyan gyorsan előteremteni – s különben sem akarózott konkurensként fellépni a német császárral szemben, akinek érdeklődését szóban Hirsch is megerősítette.*”

131. L. főleg SZM irattár, 668/1916. A gyűjtemény bemutatása: Hekler A.: *AZ ANTIK PLASZTIKAI GYŰJTEMÉNY*. Budapest, 1920. 5–23. (Vö. H. Sitte, in: *Jahreshefte des Österreichischen Archäolo-*

gischen Institutes 11, 1908. 142–164.; Hekler A., in: *Archäologischer Anzeiger* 1921. 297–308.)

132. SZM irattár, 397/1921 (V. 14.). Petrovics felterjesztése Vass József kultuszminiszternek: „*Noha a gyűjteménynek, különösen az abban előkelő helyet elfoglaló VI. századi görög ifjúfejnek az ország területéről való kivitele sajnálatos csökkenését jelenti eredeti antik emlékekben meglehetősen szegény hazai állományunknak*”, az csakis a Múzeum kérésére Magyarországra hozott gyűjtemény visszaadását nem lehetett megtagadni. Petrovics megkérte Zsolnayt, „*egyik értékesebb*” darabját ajándékozni a Múzeumnak, és közösen kiválasztották a kétoldalas domborművet (Itsz. 5668, vö. Hekler, 1929. 110., 102. sz. Az említett ifjúfej az ún. Wix-fej, amelyet nemrégiben B. Holtzmannak sikerült összekapcsolnia a thasosi múzeum egyik szfinxtorzójával: *Bulletin de Correspondance Hellénique* 115 (1991). 125–165.

133. 1871–1952. Méltatását I. Oroszlán Z.: *ArchÉrt* 79 (1952). 202–203. A gyűjteményről I. Mudrák J.: A LÁNG NÁNDOR MÚZEUM, in: http://free.x3.hu/egyetemilap/51_szam/morzsak.html. Ennek anyagáról ma csupán annyi ismert, hogy 11 korinthusi vázát is tartalmazott, amelyeket a korinthusi csatorna építésében részt vett Stegmüller Árpád mérnök ajándékozott 1931-ben. A gyűjtemény a II. világháború után szétszóródott.

134. Láng N.: Az ÁZSIAI-TÖRÖKORSZÁGI ÁSATÁSOK. In: *Akadémiai Értesítő* 26 (1915). 483.

135. Láng N.: A GÖRÖG MŰVELTSÉG EMLÉKEINEK FÖLKUTATÁSA. In: *A Budapesti I. Ker. M. Kőr. Áll. Főgimnázium 1905–6. évi Értesítője* (1906). 30. Az összefoglaló nyilvánvalóan az ásatás tervének alátámasztására készült.

136. Kiindulásul: Marchand, i. m. (L. 10. j.) 228–231. Az 1875–1914 közötti korszakról átfogó képet rajzol E. J. Hobsbawm: *A BIRODALMAK KORA*. Budapest, 2004.

137. Szilágyi J. Gy.: MI FILOLÓGUSOK. In: *Antik Tanulmányok* 31 (1984). 167–197., főleg 175., 181. (= SZIRÉNZENE. 489–518., főleg 496., 503.)

138. Láng, i. m. (L. 134. j.) 484–485. Ugyanezt az érvet Hekler tervével szemben így fogalmazta meg Ortway Tivadar akadémikus a kor kancellári nyelvén (uo. 495.): „...*ha a kisázsiai tervezett magyar ásatások ez idő szerint nemzetközi complicatióknál fogva foganatosíthatók nem volnának, szorítkozunk inkább hazai területünk ásatások útján való átbuvárlására*”. (A szerzőhöz I. még a 116. jegyzetet.)

139. SZM irattár, 1446/1914.

140. Uo. Részletesen I. Hekler A.: *EMLÉKIRAT A KISÁZSIABAN TERVEZETT MAGYAR TUDOMÁNYOS ÁSATÁSOK SZERVEZÉSE TÁRGYÁBAN*. Budapest, 1915.

141. Hekler négyféle szakember bevonásával számolt (epigráfus, bizantinológus, régész, építész). Javaslatra szerint vagy fiatal kutatókat küldenek ki tanulni német ásatásokra, vagy – s ezt tartotta jobb megoldásnak – jó külföldi szakembert kérnek fel a közreműködésre. L. ehhez Láng N. kiegészítéseit: i. m. (L. 134. j.) 492–493.

142. Vö. Marchand, i. m. (L. 10. j.) 98.

143. Kilikia történetének részletes áttekintése C. Mutafian: *LA CILICIE AU CARREFOUR DES EMPIRES I–II*. Paris, 1988.

144. I. m. (L. 140. j.) 31. A leletmegosztás esélyéről jóval óvatosabban: Láng, i. m. (L. 134. j.) 485–486.

145. *Akadémiai Értesítő* 26 (1915). 497–499., 638–639. Érdemes megemlíteni, hogy az ásatás költségét az első évre 46 000, a másodikikól 31 500 koronára becsülték, az athéni intézet felállítására pedig 10 000 koronát terveztek (uo. 638–639.).

146. L. 6. j. Ezúton is köszönöm Nagy Leventéné és Szentesi Edit szíves segítségét. A Nagy Leventénétől kapott tájékoztatás szerint az anyagot 1975 után leltározták be az Intézet irattárába; az összeállítás időpontjára nincs adat.

147. „*Az intézet jelene és jövője teljesen lekötöi lelkeimet. Úgy érzem, erőim javát egy időre még neki kell szentelnem. Megtartom a vezetést: hogy ha én vetetem, legalább majd én is arassak.*” (1917. IV. 27.)

148. Az Enyedi-gyűjteményről I. Diner-Dénes J.: *Művészet* 2 (1903). 50–56. A három darab: köpenyes női szobor, Itsz. 5423, vö. Hekler, 1929. 139., 132. sz.; Hercules-torzó, Itsz. 5424, vö. Hekler, 1929. 24., 15. sz.; történeti dombormű töredéke, Itsz. 5425, vö. H. R. Goette: *SZMúzközl* 95 (2001). 49–54., 180–182. Egyelőre nem tudni, miért nem vette fel Hekler a domborművet a márványkatalógusba (Hekler, 1929).

149. T. 654–T. 663. L. Oroszlán Z.: *AZ ORSZÁGOS MAGYAR SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ANTIK TERAKOTTAGYŰJTEMÉNYÉNEK KATALÓGUSA*. Budapest, 1930. 123–124., 37. 1–9. sz. (A T. 663 kivételével.) Nemes Marcellról: Horváth H., in: *MMA*. 649.; Németh I.: *SZMúzközl* 97 (2002). 87–99., 183–192.; Geskó–Molnos, i. m. (L. 65. j.)

26–27. A Gyűjtemény akkori helyzetét jól mutatja, hogy a vázak beletárolására csupán 1934-ben került sor, ráadásul 1917-es évi jelentésében a Múzeum nem 10, hanem 14 váza megszerzéséről számolt be: OSZMÉK I (1918). 212.

150. SZM irattár, 693/1917 (lappang).

151. Az idézetek forrása: SZM irattár, 786/1918.

152. SZM irattár, 248/1919. Áprilisban Lukács György népbiztos értesíti „*Petrovics Elek elvtársat*”, hogy Heklert fölfüggesztették egyetemi állásából, és visszarendelték a múzeumba. A Tanácsköztársaság bukása után Hekler újra visszament az egyetemre, l. Petrovics igazoló jelentését: SZM irattár, 588/1919 (Petrovics megrajzolásra váró portréjának fontos és szép forrása).

153. Bemutatása: Szilágyi, 1956. 65.; Nagy, i. m. (L. 63. j.) 167–169.

154. Az Arndt-márványokról. 107. j. Az Arndt-terrakották bemutatása: *Művészet* 1915. 83–87.; a berlini istennőről l. 130. j.

155. L. 63. j.

156. Megrendítő, ahogy az összeomlás napjaiban, az óráról órára romló helyzetben Petrovics minden erejével igyekszik lezárni a háborús évek három nagy antik vásárlását. Arndt és Pollakot ki tudta fizetni (az utolsó iratok: SZM irattár, 730/ és 750/1918); a torzó ügye csupán 1927-ben került *ad acta*, l. SZM irattár, 539/1927.

157. Ő intézte el, hogy 1924-ben átkerüljön az Iparművészeti Múzeumból egy márvány ifjútorzó (ltsz. 56.13.A, vö. Hekler, 1929. 24., 14. sz.). Ez volt a múzeumi gyűjtőkörök szétválasztásának nyitánya az antik tárgyak esetében, évzizeddel megelőzve a kérdés törvényi szabályozását (1934).

158. Arndt-archívum, 1924. XII. 21.

159. Hekler Arndtnak, Arndt-archívum, 1926. II. 16.

160. SZM irattár, 528/1921; 297/1922.

161. Uo. 528/1921. „*Nézetem szerint ma az erőket csak igazán kiváló darabokra kell koncentrálni, melyek antik gyűjteményünket nemcsak számbelileg gyarapítják, hanem művészi tartalmát, tudományos értékét és színvonalát is emelik*” – írta ekkor is gyűjtési koncepciójáról.

162. A női fejlet (ltsz. 5885, vö. Hekler, 1929. 53., 39. sz.), a Ptolemaida-portrét (ltsz. 5886, vö. Hekler, 1929. 69., 58. sz.) és az ephesosi vízköpőt (ltsz. 5887, vö. Hekler, 1929. 147., 141.

sz.) az előbbiből, 30 000 korona értékben. A két másik műtárgy ajándékként került leltárba: az Artemis-torzó (ltsz. 5888, vö. Hekler, 1929. 83., 72. sz.) báró Wolfner Tivadar adományára (20 000 K), a fő vételnek tartott bronz Isis–Nechbet-szobrocška (ltsz. 5889, vö. Hekler, 1929. 75., 62. sz.; l. Tran tam Tinh: *LEXICON ICONOGRAPHICUM MYTHOLOGIAE CLASSICAE* V, 1990. 780., 252c. sz.) 100 000 koronás árát többben adták össze: báró Wolfner Nándor (10 eK), Ernst Lajos (10 eK), Kálmán Jenő Ákos (50 eK), Erzsébetvárosi Kaszinó (20 eK), Lipótvárosi Kaszinó (10 eK). A Nechbet-szobor 1956-ban restaurátori beavatkozás során megsemmisült (Szilágyi J. Gy. szíves szóbeli közlése). A Beöthy-gyűjtemény egyiptomi tárgyainak zöme Uppsalába került, l. Wessetzky V., *Antik Tanulmányok* 7 (1960). 120–121.

163. Staatliche Museen, ltsz. SK 1800. L. K. Karakasi: *ARCHAISCHES KÖREN*. München, 2001. 115–126., 132.; 111–113. és 234. t.

164. L. Hekler levelei: Arndt-archívum, 1924. XII. 21.; 1925. I. 12. és II. 4. Alighanem a budapesti szálát említi Hirsch Arndt-hoz írt levelében (Arndt-archívum, 1924. XII. 24.): „*Magam nem az általam említett múzeumra gondoltam; az urakkal 1914 óta nem folytatok sem közvetve, sem közvetlenül levelezést. Minthogy akkor az ülőszobrot elszalasztották, talán most megszerzik az állót. Theodornak [Wiegand, berlini múzeum – N. Á. M.] még nem írtam, pillanatnyilag tehát szabad a kezem, de örökök nem halogathatam a választ. Az ügy [Hekler – N. Á. M.] antallal persze mindkétőnk számára sokkal érdekesebb lenne, ám erősen kétkeltem ennek esélyét.*” L. még 130. jegyzet.

165. Arndt-archívum, 1925. XII. 22. A levelezésben 1925 februárja és 1926 szeptembere között az alábbi, még azonosításra váró tételek merültek fel: „Hermenkopf, a Wollanka 28 replikája” (vö. 108. j.); „dombormű”; „Démosthenés bronz szobrocškája”; „graeco-egyiptomi pap portréja”; „bosporusi királyportré”; végül Arndt gyűjteményének néhány további darabja. Arndt még 1928-ban is ajánlott műtárgyakat a Múzeum figyelmébe: 1/3 életnagyságú bronzszobor: Héraklésként ábrázolt bronzdiadachos; későhell. Ammón-fej Egyiptomból, az Otricoli–Zeus stílusában; 40 cm magas, hátsó részét stukkóból mintázták (SZM irattár, 1079/1928). A Múzeum egyik darabot sem vásárolta meg.

166. Arndt-archívum, 1926. II. 16.

167. A dombormű: ltsz. 6259, vö. Hekler,

1929. 36., 25. sz. Az ügy elintézése Petrovicra hárult, aki Klebelsberg miniszter szóbeli ígéretére vágott bele a mű megvásárlásába, és tehetetlenül vergődött a helyzet szorításában: a minisztériumi pénzek mindig csak végső fenyegetések hatására érkeztek meg, a Múzeum önerőből nem tudott fizetni, a pénzügyi nehézségekkel küzdő Arndt és Hirsch pedig egyre dühödtebben követelte rajta a szerződés betartását. „*Wie gesagt, Balkan*” – foglalta össze Arndt a Múzeumról alkotott véleményét Hirschhez írt levelében (Arndt-archívum, 1929. I. 19.). *Pars pro toto*: Klebelsberg, előzetes ígéretével szemben, az 1929-es vásárlási keretből akarta kifizettetni az első részletet; Petrovics szelidén közölte vele, hogy a múzeum teljes gyűjteményi és könyvtári vásárlási kerete 32 ezer pengő, ezért nehéz lenne a több mint 28 ezres első részletet ennek terhére elszámolni. A végtelenül kínos, a Múzeum nemzetközi hírnevét súlyosan kompromittáló történet után több mint fél évszázadig nem fordult elő, hogy a nemzetközi műkereskedelemben antik műtárgyat vett volna a Múzeum.

A vétel történetének múzeumi forrásai: SZM irattár, 956/, 1010/, 1098/, 1125/ és 1131/1927; 11/1928 (a vásárlás aktái); a kifizetés története: 94/, 221/, 502/ és 1079/1928; 22/, 218/, 518/, 615/ és 1177/1929; 159/, 204/ és 212/1930.

A múzeumi szájhagyomány így őrizte meg a történetet: Hekler ravaszul aláírta a súlyosan beteg, mit sem sejtő Petroviccsal a vételi szerződést, s így három évre kimerítette a Múzeum teljes vásárlási keretét (I. *Múzeumi Hírlevél* 22, 2001. 53.). Egyelőre ez az első előfordulása a (poszt)szocialista megfogalmazással „imperialista antik osztály” mitológémanak, ami jól tükrözi a Gyűjtemény Múzeumon belüli határhelyzetét. Az 1928–1930 közötti, több száz teteles múzeumi gyarapodásra I. SZM irattár, 348/1929; 43/1930 és 50/1931.

168. Hekler, 1929.

169. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, irattár, MKh–c–I–76/14., 1917. XI. 25-i bejegyzés: egyik tervezett munkájának témája „*a hell. kultúra főbb irányai az irodalomban és a művészetben*”. „*Éjjelente a görög tragikusokat olvasgatom. Euripides a nagyok legnagyobbja volt.*”

170. Tanszéki könyvtárának vásárlási kerete évi 81 aranykorona – írta Arndtnak (Arndt-archívum, 1924. XII. 21.). Összehasonlításképpen a Múzeum gyarapítási kerete a nagyon szü-

kös 1925. évben is 25 000 aranykorona volt (OSZMÉK 4, 1924–1926. 197.).

171. Foglalata ennek egy Arndt-hoz írt levele, amelyet válaszul írt müncheni barátja szemrehányásaira (Arndt-archívum, 1926. II. 16.): „*A teljes cselekvési szabadság szerintem alapfeltétele az eredményes és tervszerű múzeumi tevékenységnek.*” Ha minden kezdeményezésnek tíz akadályon kell keresztülvergődnie, a helyzet reménytelen. Ha a gyűjtemény önálló lenne, „*sohasem váltam volna hűtlenné a múzeumi szolgálathoz.*” Ha az antik tárgyakat önálló múzeumba gyűjtenék, „*ami nem látszik reménytelennek*”, biztosan visszatérne „*az elhagyott hivatáshoz.*” „*Egy nagy-szabású antik gyűjtemény létrehozása olyan feladat, ami mindig is vonzott, s amelynek megvalósítására szívesen áldoznám minden erőmet és energiámat.*”

172. Egyik levelében „Weyde kisasszonyt” említi egyik legtehetségesebb diákjaként (Arndt-archívum, 1924. XII. 21.). Weyde Gizella gyakornokként került a Múzeumba 1919-ben (SZM irattár, 588/1919), a Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába költözött. A magyar művészettörténet következő nemzedékének egyik része Hekler tanítványai közül került ki (például Pigler A., Garas K., Zádor A., Kampis A.), régészetből viszont egyedül Erdélyi G. doktorált nála (A PANNONIAI SÍRKÖVEK ORNAMENTIKÁJA. Eger, 1929). Sümegey V.: *ATLÉTAESZMÉNY A GÖRÖG MŰVÉSZETBEN* (Budapest, 1940) című dolgozatát már Hekler utóda fogadta el.

173. A korszak magyar ókortudományának átfogó elemzése: Szilágyi, i. m. (L. 137. j.)

174. Az itt tárgyaltak szempontjából elsősorban I. Szilágyi J. Gy.: *ALFÖLDI ANDRÁS ÉS A MAGYAR ÓKORTUDOMÁNY*. In: L. Borhy (szerk.): *KONFERENZ ZUM GEDENKEN DES HUNDERTSTEN GEBURTSTAGES VON ANDREAS ALFÖLDI*. Budapest, 1999. 45–51. (= *SZIRÉNZE*. 405–414.)

175. A Dór Nyaktagban és az Ión szárnyon. Szilágyi J. Gy. szíves szóbeli közlése szerint az egyik ládat 1945–1947 között valaki kinyitotta, de tartalma hiánytalanul megmaradt.

176. L. Hahn I.: *Antik Tanulmányok* 17 (1970). 287–289.; legutóbb: Hubai P.–Horváth H., in: *MMA*. 206–208.

177. D. Ridgway: *The Classical Review* 47 (1997). 169. Szilágyi János Györgyről I. BUKSZ 12 (2000). 362–383.

178. Th. Schäfer: *SZMúzközl* 96 (2002). 31–49.; 137–147.

179. L. a 2003 telén indított kamarakiállítás-

sorozat, az évszak műtárgya magyar és angol nyelvű leprellőit: Török L.: BIZÁNCI MŰVÉSZET EGY EGYIPTOMI FALUBÓL (2003. tél); Szilágyi J. Gy.: ETRUSZK SZENELŐ TÁL (2004. tavasz); Nagy Á. M.: TALIZMÁNOK A RÓMAI CSÁSZÁRKORBÓL (2004. nyár); Szilágyi J. Gy.: FÓNÍCIAI TERRAKOTTA FÉRFISZOBOR (2004. ősz); C. Stibbe: ARCHAIKUS SPÁRTAI BRONZ-EDÉNY (2004. tél); Török L.: RÓMAI KORI MŰMIAMASZKOK EGYIPTOMBÓL (2005. tavasz); Nagy Á. M.: HÁZASPÁR SÍRKÖVE PALMYRÁBÓL (2005. nyár); Szilágyi J. Gy.: DÉL-ARÁBIAI ALABÁSTROM SZOBOR (2005. ősz); Gábler D.–Márton A.: EMBERI FEJ-ET ÁBRÁZOLÓ KANCSÓK (2005. tél); Nagy Á. M.: ORPHEUS. RÓMAI CSÁSZÁRKORI MOZAIK ÁFRICÁBÓL (2006. tavasz); Szilágyi J. Gy.: KECSKEFÜLŰ EDÉ-

NYEK (2006. nyár); Bencze Á.: TARENTUMI SYMPOSITION-FIGURÁK (2006. ősz); Szilágyi J. Gy.: GNATHIA-KANCSÓ (2006. tél); Nagy Á. M.: LOVAS HÉRÓS (2007. tavasz). (Valamennyi megtekinthető az Antik Gyűjtemény honlapján: www.mfab.hu/classics).

180. L. 50. j.

181. Katalógusa: CATALOGUE OF THE CELEBRATED COLLECTION OF ANCIENT MARBLES, THE PROPERTY OF THE MOST HONOURABLE THE MARQUESS OF LANS-DOWNE. London, 1930.

182. Ludwig Pollak: RÖMISCHE MEMOIREN. KÜNSTLER, KUNSTLIEBHABER UND GELEHRTE 1893–1943. (Herausgegeben von M. M. Guldan.) Roma, 1994. 241–245. (Az idézett szöveg 242–243.)

Judith Kuckart

MARIA ÖNKIOLDÓVAL*

Nádori Lília fordítása

Éppen az imént történt, hogy leparkoltam a járda szélén. Maria elsőként nyitotta ki a kocsiját és dobta ki a szandálját. Hallottam a fatalpak koppanását az aszfalton. Üres volt az utca, a leeresztett redőnyök mögött csak a szieszta csöndje. Maria mezít-láb odament a kúthoz, lábát bedugta a medencébe.

– Egy egész csorda aranyhal – kiáltott –, teljesen bejiedtek, és átúsztak a legtávolab-bi csücsökbe!

– A halak nem csordában élnek, Maria, és légy szíves, csukd már be a kocsiját.

– Nézd, az a vörös, az merészkedik ide először.

– Ilyenek ezek a vörösek – mondtam.

Mindez éppen az imént történt.

És most miért üvölt úgy Maria?

Neki minden fontos, csak az nem, ami nekem fontos. És néha unalmasnak érzem magam mellette. Ilyenkor zsebre dugom a kezem, és nem nézek rá. Csak nehogy szo-kásommá váljon. A kúttal szemben, egy padon öregember ült. Köszöntem neki, ő vi-szonzásképpen fölemelte mindkét karját, majd visszajette a hasára. Ingiének fehér-je élesen elütött a fák sötétjétől, a kék ég pedig festett üvegre emlékeztetett. Azért kö-szöntem neki, mert úgy nézett.

* A fordítás alapjául szolgáló kiadás: MARIA MIT SELBSTAUSLÖSER. In: Judith Kuckart: DIE AUTORENWTIWE. ER-ZÄHLUNGEN. DuMont, 2003. 92–107.